

MUSIQA O`QITUVCHISIDA VOKAL KO`NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING BA`ZI MUAMMOLARI

Toshmatov Davlatjon

O'zbekiston davlat san'at madaniyat institutining Farg'ona mintaqaviy filiali

Annotatsiya: Buyuk shoirimiz Cho'lpon ta'biri bilan aytganda, "Adabiyot yashasa - millat yashaydi" - deydi. Hech bir xalq she'riyatini esa, qo'shiqlarsiz to'liq tasavvur qilib bo'lmaydi. Qo'shiq xalqning tili singari muqaddas bo'lib, o'z ohangi yo'q millatni ham tasavvur qilib bo'lmaydi.

Kalit so'zlar: Musiqa madaniyati, professionallik malakalari, ovoz, talablar.

Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimov millatimizning faxr va g'ururini namoyon etuvchi milliy an'analarida fikr yuritar ekan, musiqaning qudratli kuchiga alohida to'xtalib o'tadi: "Mustaqillik yillarida, - deb yozadi, - ulug' bobolarimizning ana shunday an'analarini davom ettirgan holda, mamlakatimizda musiqa san'atini keng rivojlantirishga qaratilgan dastur va rejalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, mumtoz musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o'rganish, uni yosh avlodlarga bezavol yetkazish maqsadida ko'plab ko'rik-tanlovlar, nufuzli xalqaro musiqa anjumanlari muntazam ravishda o'tkazib kelinmoqda.... Eng muhimi, bugungi kunda musiqa san'ati navqiron avlodimizning yuksak madaniyat ruhida kamol topishida, boshqa san'at turlariga qaraganda ko'proq va kuchliroq ta'sir ko'rsatmoqda".

Musiqiy tarbiyaning muhim vazifalarini amalga oshirishda, yosh avlodni yuksak musiqiy-estetik didini shakllantirish, ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, ijro mahoratini yuzaga keltirishda musiqa o'qituvchisi alohida ahamiyat kasb etuvchi shahs hisoblanadi.

O'qituvchi zimmasiga yuklanadigan bunday ma'suliyatni hisobga olgan holda bo'lajak musiqa o'qituvchilari, bakalavr talabalarining professional o'quvini takomillashtirib borish, hususan, ularning kuylash mahoratini o'stirib borish hayotiy zarurat ekanligini anglab olish muhimdir.

"Musiqa madaniyati" darslarida o'quvchilarning ko'rsatadigan faoliyat turlari ichida qo'shiq o'rganish va uni ma'yoriga yetkazib kuylash, ularga alohida ematsional ko'tarinkilik va zavq bag'ishlaydi. Zero, D.B.Kabalevskiyning ta'biriga ko'ra "Har bir sinf - bu xor!, - bu ideal" hisoblanadi. Chunki, xorda kuylash jarayonida barcha o'quvchilar o'z ovozi, kuylash qobiliyatini, hayotga bo'lgan o'z munosabatini oshkora namoyon qila oladi.

Oliy musiqiy ta'lim dargohida bo'lajak bakalvrlarni kasbga tayyorlar ekan, ularning kuylashga taaluqli barcha malakalarini shakllantirib borishga erishish zarur. Qo'shiq kuylashga o'rgatuvchi yakka xonanda, xor rahbari talabalarining har birini ertaga izlab o'quvchilarga vokal sirlarini o'rgatuvchi ustoz sifatida tasavvur qilish, uning kuylash san'atining eng muhim sirlari bilan qurollantirishlari lozim.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining ovozi qanday bo'lishi kerak?, - degan savol tug'ilishi o'z - o'zidan tabiiydir. O'qituvchining ovozigacha qo'yiladigan birinchi navbatdagi talablar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin O'qituvchi faqat texnikasini egallabgina qolmay, uning ovozi yoqimtoy va o'quvchilarni o'ziga tortadigan bo'lishi.

O'qituvchi biror cholg'u sozida (fortepiano, rubob, dutor va hokazo) o'z o'ziga jo'r bo'lib kuylay olishi.

Cholg'u sozisiz ham chiroyli, yoqimli temberda kuylay olish.

O'z ovoz deapazonining barcha registrlarida (o'rta, past va yuqori) birday o'z ovoz temberini yo'qotmasdan kuylay olishi.

Hirgoyi qilib yoki faltset ovozda kuylay olishi.

Kuylaganda intervallarni to'g'ri talaffuz qilib kuylay olishi.

Vokal asarlarini mahorat bilan kuylay olishi.

Turli dinamik tuslarda kuylay olish mahoratiga ega bo'lishi.

O'quvchilar bilan muloqatda o'z ovoz tonini to'g'ri tanlay olishi lozim.

Yuqorida sanab o'tilgan xususiyatlar, musiqa o'qituvchisining kuylash texnikasini qay darajada mukammal egallaganligini ko'rsatadi. Xilma-xil vokal malakalariga musiqa o'qituvchisi, birinchi navbatda professional o'qituvchilardan ta'lim olish jarayonida erishadilar. Hususan, vokal, mumtoz qo'shiqchilik, xor va xalq

qo'shiqchiligi darslaridan puxta bilim olgan talabalar soatlab cho'chmasdan kuylash malakalarini ya'ni chidamlilikni ham o'rganib boradilar.

Ko'p yillar mobaynida olib borgan kuzatuvlarimiz, hususan Nizomiy nomidagi TDPU "San'at" fakulteti "Musika" yo'nalishi talabalarini vokal va xor fanlari bo'yicha bitiruv atestatsiya komissiyasiga nazoratiga havola qilish olib borgan ishlarimiz natijasida shunday fikrga keldikki:

Birinchidan, talabalarning vokal va xor qo'shiqchiligi bo'yicha olgan bilimlari hali professional darajaga yetib bormagan va buning sabablaridan biri bu fanlarga ajratilgan dars soatlarining o'ta darajada kam ekanligida;

Ikkinchidan, talabalarning olgan bilimlari faqat dars jarayonida egallagan bilimlar, orttirilgan ko'nikma va malakalar bilan cheklanib qolganligida. Vokal texnikasini egallash uchun, belgilangan mustaqil ishlardan talabalar unumli foydalanayotganligida;

Uchinchidan, kuylash texnikasini egallashga, talabalarda bo'lgan intilishning sustligi;

Ayni paytda shuni alohida ta'kidlash lozimki, oliy musiqa o'quv yurtlarida talabalarga vokal texnikasini egallash bo'yicha beriladigan professional bilim va malakalar qanchalik yaxshi yo'lga qo'yilmasin, yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun buning o'zi yetarli emas. U tizimli ravishda, o'z ustida ishlab borishi kerak. Professional darajaga erishishi va uni saqlab qolishi juda qiyin bo'ladi.

Oliy o'quv yurtlarida kuylash ko'nikmalarini egallash bo'yicha olib boriladigan barcha ishlar bu musiqa o'qituvchisi uchun o'ziga xos fundament, poydevor bo'lib, u yosh mutaxassisning professional darajadagi ashulachi bo'lishi uchun o'ziga xos yo'nalish vazifasini o'taydi xolos.

Vokal mutaxassislari talabalarda professionallik malakalarini rivojlanishida, uch davr mavjudligini ta'kidlashadi:

Birinchi davr-to'g'ri ovoz hosil qilish malakalarining dastlabki shakllanish davri bo'lib, talaba ovoz hosil qilishni endigina bilib olgan davri hisoblanadi;

Ikkinchi davr - kuylashning hosil bo'lgan to'g'ri yo'lini saqlab qolish, uni ovoz diapazonining barcha registrlariga joriy etish, ayrim yo'l qo'yilayotgan kamchiliklarni to'g'rilab borish va egallagan dastlabki malakani mustahkamlash;

Uchunchi davr - ovoz hosil qilishning endigina shakllangan malakalarini avtomat darajasiga yetkazish, kamchiliklarni tamoman bartaraf qilish, ovoz hosil qilish apparatlarini ishga solishning xilma-xil variantlarini qo'llay olishga o'rgatish;

Mumtoz qo'shiqchilik bilan shug'ullanayotgan talabalar uchun, ayniqsa uchunchi davrda qilinadigan ishlar ko'payadi. Ashulachilikka xos milliy bezaklarni qo'llay olish: nola, qochirim, ovozni yoyish, tebrantirish, tovlanirish, salmoqlab me'yoriga yetkazish kabi murakkab bezaklardan foydalanishning yangi-yangi variantlaridan foydalanish yo'llarini izlash yo'lidagi yangicha xarakterlar, xonandaning o'z mustaqil uslubini yaratishga ham olib kelishi mumkin.

O'z ustida ishlashni to'xtatgan qo'shiqchi o'sishdan ham to'xtaydi. Vokal yoki mumtoz ashulachining o'zi ham, o'z ovozin tarbiyalash ustida tinimsiz ish olib borishi talab etiladi.

Shu o'rinda mashhur ashulachi Shampinning qo'shiq kuyligiga hos muhim bashoratini eslatib o'tish o'rinlidir. Uning fikricha, har bir ashulachi kuylayotganda o'z ichiga ikki kishiga bo'lingandek his qilishi lozim. Birinchi ashulachi sifatida u professional darajada kuylasa, ikkinchi ashulachi sifatida u o'z ijrosini mumtoz nazorat qilib borishi, o'zining yutuq va kamchiliklarini belgilab, uni tuzatish yo'llarini o'ylab borishi lozim. Bu esa, kuylovchiga yanada kattaroq ma'suliyat yuklaydi.

Vokal yoki mumtoz ashulachi, o'qituvchi bo'lajak musiqa bakalavrlarini professional tayyorlash, hamda o'z ashulachilik mahoratlarini oshirib borishlari uchun bir qator muhim tavsiyalarga amal qilishlari lozim bo'ladi. Bulardan eng muhim bo'lgan elementlar haqida to'xtalamiz.

Ovozni mashqni qildirish. Har bir mashg'ulot oldidan o'qituvchining o'zi mustaqil ravishda bir nechta zarur mashqlarni bajarib, 10-15 minut ichida o'z ovozin sozlab olishi tavsiya qilinadi. Bunday mashqlar organizmdagi passiv holatni faollashtirib, tanadagi va asabdagi tormozlanishlarni bartaraf qilib, uni ishchi holatga keltiradi.

Bajariladigan mashqlar 4-5 tadan oshmasligi va turli harakterda bo'lishi lozim. Har bir mashq ma'lum sur'at va ritmga asoslangan bo'lishi lozim. Bunday mashqlar ovoz apparatini ilitib olishga imkon berishi barobarida, o'qituvchining ritm tuyg'usini tartibga soladi, hamda sur'atlarda kuylashga ham moslab beradi. Mashqlar

aosan unli tovushlarga asoslangan bo'ladi. Ammo, u o'qituvchining ehtiyojidan kelib chiqqan holda undosh tovushlarning to'g'ri talaffuz qilinishiga ham qaratilgan bo'lishi mumkin.

Mashqlarni o'qituvchi o'z ovozinig o'rtaliq qismida, ya'ni "primar" zonadan bog'lashi, so'ngra esa eng pastki va eng yuqori pardalarni ishga solishi lozim.

Ovoz yuritish mashqlarining tizimli va davomli ravishda olib borilishi o'qituvchini diqqati darsga tayyorlanishi uchun balki ovoz apparatidan professional darajada muntazam foydalanish malakasini shakllantirishi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchining nutq faoliyati. Musiqa o'qituvchisi uchun eng muhim bo'lgan professional elementlardan biri bu uning burro, ravon va yoqimli sozlay olishi hisoblanadi. O'rganilayotgan asarning kompozitori, matn muallifi, asarning g'oyaviy mazmunini, badiiy obrazlarni so'zlarda ifodalab berishi, sinf bilan yoki yakkamayakka muloqotning mazminli va ta'sirchan bo'lishi uchun ham o'qituvchining nutq madaniyati yuksak darajada rivojlangan bo'lishi talab etiladi.

Nutqning o'ziga xos kishini o'ziga rom qila olish, seyr olish, fikrlarni o'ziga jalb qila olish, ularni qiziqitira olish, emotsional his-hayajonini uyg'ota olish kabi sirli hususiyatlari mavjud. Ayniqsa, o'qituvchining nutqi uning kuylay olish mahoratiga mos bo'lishi uning katta yutug'i hisoblanadi.

Sinfda asab va tana muskullarining erkin va yengil harakatlanishi artikulyatsion apparatning (til, yumshoq tanglay, esnash holati, tomoq muskullari, pastki jag'ning ochilib yopilishidagi erkin harakat, nafasni to'g'ri olish va rasamatli taqsimlay olish). Faqat qo'shiq kuylashda emas, balki o'qituvchining nutqini o'stirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ammo kuylashning ham, nutqning ham o'z o'zni va o'ziga hos malakalari mavjud.

O'qituvchining nutqini shakllantirish bo'yicha o'quv rejasida mahsus fan qo'yilmaganligini hisobga olgan holda, har bir musiqa predmetida darsning simfonik hususiyatlaridan kelib chiqqan tarzda nutqni o'stirib borishga ham alohida vaqt ajratish zarur bo'ladi. Optimal tartibda ishlash. Ma'lumki, o'qituvchi har bir talaba bilan 45 minutdan ishlash rejalashtirilgan. Dars davomida u kamida 3-4 talaba bilan, ba'zan esa 5-6 ta talaba bilan dars olib borishi lozim bo'ladi. Shuni hisobga olgan holda o'qituvchi o'z jismoniy imkoniyatini hisobga olib, kuchini to'g'ri taqsimlay olishga alohida e'tibor berishi lozim bo'ladi.

Ish jarayonida ovoz apparatlariga uzluksiz tarzda kuch berish, uni mantiqan rasamatli tarzda sarflamaslik, ovoz apparatining kuchli toliqishi, tomoqda g'irillash, bo'gilish holatlarining paydo bo'lishiga olib keladi va bu o'z navbatida ovozni eshitib, harakatlantirish, koordinatlarining buzilishiga sabab bo'ladi. Natijada kuylovchi o'z ovozin nazorat qilib borish hususiyatini yo'qota boradi.

Shuni hisobga olgan holda o'qituvchi optimal tartibni saqlay olishga alohida e'tibor berishi tavsiya etiladi. Optimal tartibga amal qilish quyidagi talablarni o'z ichiga oladi:

O'qituvchi darsni o'rtacha kuch sarf qilib olib bera olishiga erishish. (oz kuch sarf qilish, dars jarayonini bo'shashtirib yuboradi va ko'p kuch sarflash o'qituvchini tez toliqtirib qo'yadi).

Kuylash jarayonini nutq bilan almashtirib borishi, qisqa va lo'nda qilib tushuntirishga odatlantirish.

Ustoz va shogirdning kuylash navbati tez-tez almashinib turishi. Bunda ashulani frazalarga bo'lib kuylatish muhim o'rin tutadi.

Ish jarayonida his-hayajon holatlarini bosh, miya yarim sharlarini faoliyati orqali boshqarib bora olishga odatlanishi.

Ovoz diapazonining chetki pardalarida kamroq kuylashga amal qilish.

Ora - sira pauzalar berish orqali asabni tinchlantirish va ovoz apparatlariga dam berish.

Asarlarni musiqa yozuvlari orqali eshittirish.

Xilma - xil dinamik tuslarda kuylay olish va ovoz hosil qilishning rturli variantlaridan foydalanish.

Kuylash nazariyasi bo'yicha adabiyotlar talaygina, biroq bu vokal ishi amaliyotiga kam ta'sir etadi: qo'shiqchilik hayoti undan deyarli holi, o'z yo'lida kechadi.

Kuylash tarbiyasi, asosan, pedagoglar, vokal ishi ustalari tajribasini og'zaki bayon etishdan foydalanadi. Qo'shiqchi va uning ovozin tarbiyalash bo'yicha K.S.Stanislavskiy aktyor bilan ishlash metodiga o'xshash qandaydir umumiy metod yaratilmagan, kuylash ustalaridan o'z amaliy faoliyatini nazariy jihatdan chuqur anglashni talab qilish qiyin. Na qoshiqchi, na yozuvchi, na cholg'uchi, na mo'yqalam sohibidan iste'dodi va ulkan tajribasi bo'lsa ham, nazariya yaratishni talab qilib bo'lmaydi. Shu holat qo'shiqchilar tayyorlashning "yagona metodi" ni ishlab chiqishning maqsadga muvofiqligi haqidagi fikrlarni keltirib chiqaradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Kuylashga o'rgatishning foydali, demakki, hamma uchun maqbul metodi eng yaxshi vokal pedagoglari va yetuk ijrochilar tarbiyasi va amaliyotini chuqur, har tomonlama umumlashtirish natijasidagina yaratilishi mumkin. Bunday umumlashtirish fan ma'lumotlariga tayanishi lozim. Bugungi kunda na ilm, na pedagoglarda ajoyib musiqiy eshitish qobiliyati mavjudligi o'quvchiga ovozning yaxshi yo yomon chiqishi ob'ektiv sabablarinin tushunish imkonini bera oladi. Ustiga - ustak pedagog va o'quvchining sub'ektiv tuyg'ulari ko'pincha mos kelmaydi. Ovoz (tovush) bo'lishidagi tuyg'ularni so'z bilan ifodalash esa o'ta mushkul. Zamonaviy vokal termenalogiyasi ham ba'zida o'quvchiga yordam berishdan ko'proq, uni chalg'itadi. Kerakli ovozni chiqishini ko'rsatish chog'ida o'z tuyg'ularini sharhlab, pedagog o'quvchida o'xshash tuyg'ularni uyg'otmoqchi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'lmas Rasulov. Yakkaxon qo'shiqchilik. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan Toshkent-2017
2. Beknazar Do'smurodov Yakkaxon qo'shiqchilik. "NISHON-NOSHIR" Toshkent -2013
3. Beknazar Do'smurodov. Yakkaxon qo'shiqchilik DARSLIK. Toshkent 2019
4. Talaboyev, A. N. (2021). Methods of Effective use of Teacher-Discipleship Traditions in Learning the Art of Makom. International Journal of Culture and Modernity, 11, 389-393.
5. Talaboyev, A. N. (2021). MAQOM SAN'ATI. MAQOM SAN'ATINI O'RGANISHDA VA UNI YOSH IJROCHILARGA O'RGATISHDA ETIBOR QARATILISHI LOZIM BO'LGAN JIHATLAR. Oriental Art and Culture, 2(4), 149-155.
6. Talaboev, A., Akbarov, T., & Haydarov, A. The European Journal of Arts, Issue 1/2020.
7. Ahmedov, R. (2021). Murodjon Ahmedov-Fergana Valleys Singer. International Journal of Culture and Modernity, 11, 412-418.
8. Ahmedov, R. (2021). SAN'ATGA BAXSHIDA UMR. Oriental Art and Culture, 2(4), 50-56.
9. Yunusov, G. X., Juraev, I., & Ahmedov, R. The European Journal of Arts, Issue 1/2020.
10. Yunusov, G., Juraev, I., & Ahmedov, R. A LOOK AT THE REGIONAL SEASONAL FOLKLORE AND THEIR ORIGIN. THE ROLE AND IMPORTANCE.
11. Yunusov, G. Y., Parpiev, A., & Ernazarov, Z. An International Multidisciplinary Research Journal. An International Multidisciplinary Research Journal.
12. Shermatova, X. (2021). MAKTABLARDA O 'QITILAJAK MUSIQA TA'LIMIGA BIR NAZAR: MUSIQA TA'LIMINING SHAKLI VA USULLARI. Oriental Art and Culture, 2(4), 156-163.
13. Tursunov, B. (2021). «DOIRA» CHOLG'USINING PAYDO BO'LISHI. Oriental Art and Culture, 2(4), 83-87.
14. Talaboev, A. (2021). O'ZBEK XALQ MUSIQA IJROCHILIGI SAN'ATIDA MAQOM JANRINI TIKLASH VA RIVOJLANTIRISH OMILLARI. Oriental Art and Culture, 2(4), 325-333.
15. Ismailova, M. (2021). SHOGIRDLARI QALBIDAN CHUQUR JOY OLGAN USTOZ YULDASHEV AHMADJON MIRZAEVICH. Oriental Art and Culture, 2(4), 27-33.
16. Mamatov, J. (2022). Parameters of the Connection between Art and Culture. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2(3), 69-76.
17. Маматов, Ж. (2021). САНЪАТ МУТАХАССИСЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИРИЖЁРЛИК. Oriental Art and Culture, 2(4), 353-360.
18. Madaminov, S. (2021). The Importance of Music Education in Out-of-School Education. International Journal of Culture and Modernity, 11, 371-377.
19. Madaminov, S. (2021). MUSIQA VOSITASIDA O'QUVCHILARNI MILLIY RUHDA TARBIYALASHGA DOIR TARBIYAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISH MASALALARI. Oriental Art and Culture, 2(4), 361-369.
20. Yuldashev, A., & Akbarov, T. (2022). A Look at the Work of Composer Franz Schubert. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2(3), 20-25.
21. Yuldashev, A., & Azizov, S. (2021). MI Glinka's Place in Music History. International Journal of Culture and Modernity, 11, 228-234.

22. Yuldashev, A., Azizov, S., & Boboyev, V. (2021). A LOOK AT THE GENRE OF UZBEK FOLK MUSIC. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 2(10), 226-232.
23. Yuldashyev, A. (2021). "ORKESTR SINFI" FANIDA O 'ZBEK XALQ CHOLG 'ULARI O 'QUV ORKESTR GURUXLARI BILAN ISHLASHNING IJOCHILIK MAXORATINI OSHIRISHDAGI O 'RNI. Oriental Art and Culture, 2(4), 346-352.
24. Yuldashev, A. M., Ortiqov, N. M., & Mirzaev, H. A. (2021). Methods of teaching students to work independently in performing musical instruments. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 656-560.
25. Boboyev, V. (2022). The Multifaceted Creative Artist Chokariy-Matyusuf Kharratov. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2(3), 77-80.